

Urs Widmer

Zahajovací řeč k 35. Dnům německy psané literatury v Klagenfurtu

O normě, odchylkách a o hotových součástech

Dámy a pánové,

když jsem sám kdysi zasahoval do literárního soupeření a chtěl si vydobýt nějaké to místečko ve velkém světě literatury, pohlížel jsem na soutěže jako Dny německy psané literatury s určitou skepsí. Obával jsem se přirozeně, že se člověka může leccos dotknout, jak se to u takových soutěží nevyhnutelně stává, a myslel jsem si, že v literatuře stejně nelze stanovit nějaké pořadí. Něco takového si myslím dodnes. Na soutěže, z nichž nakonec přece jen vyjde jeden nebo jedna nejlepší, se však už dívám s veselou shovívavostí. Ale přece jen: v literatuře cosi jako vyřazovací systém, na jehož konci by stál jeden vítěz, nefunguje. Otázkou není, zda Goethe nebo Kleist nebo Büchner, ale odpovězme si takto: je to Goethe a Kleist a Büchner.

Samozřejmě že sami pro sebe zacházíme s pojmy „dobrý“ nebo „špatný“. Samozřejmě že děláme rozdíly, a rozdíly také existují. U celé řady textů se záhy shodneme na tom, že jsou víc než hrozná: i když by nás měl varovat příklad Euripida, jehož *Médeiu*, mistrovské dílo světové literatury, vyprovodilo při premiéře publikum tak mohutným bučením, že jeho autor, aby se vyhnul výprasku, raději utekl a schoval se za oltář Apollónova chrámu. Co se osobního výběru týká, toho, co je pro mě „dobré“ nebo „špatné“, nedostal jsem se dodnes přes příslovečnou formulaci, která pochází buď od Čechova, od Voltaira nebo od mého nakladatele, anebo možná od všech tří: dobrá kniha je ta, kterou rád čtu, a špatná ta, která mě nudí.

To přirozeně nevystačí ani pro mě samotného. Rozdíly existují, a i když třeba nedokážeme přesně odůvodnit, proč Franz Kafka píše líp než – no řekněme pro jednoduchost než někdo tady z nás –, víceméně se shodneme, že tomu tak je. Já si ten problém řeším následovně: pravidlo číslo jedna (dobré knihy jsou ty, které rád čtu) zůstává v platnosti, dál je ale doplňuje či se s ním kříží ještě druhá úvaha.

Nikdo, kdo píše, nepíše dobrovolně tak, jak píše. To platí i pro ženy. Psaní, vážné a existenciální psaní, se pohybuje ve sférách, kde to bolí a kde je čímsi nezbytným a nevyhnutelným.

V těchto sférách bojujeme o svá slova, protože bojujeme se svou rezistencí a vytěsňováním, a právě proto taky nepíšeme dobrovolně, nebo jen do jisté míry dobrovolně to, co píšeme. Tlak je příliš velký. V ideálním případě píše „cosi“, text se píše sám a my jsme jakési jeho médium. Tenhle stav při psaní nelze samozřejmě mytizovat – básník v transu; text i pro něho nečekaný dar –, protože text jako všechno v reálném světě se nikdy nedostaví v čisté podobě. Zbytek je práce. Starostlivá, přesná práce, schopnost zase celé stránky s radostí vyhodit, a nadání rozhodnout, kdy je text takový, jaký má být. Zda je „hotový“, zda je „dobrý“, rozhodne pocit evidentnosti. Neexistují žádná určitější kritéria, texty vycházejí z řeči. Řeč není naším výtvozem, nikdy jím nemůže být, protože je právě čímsi všeobecným, jímž disponují i ostatní lidé a co nás s nimi spojuje. Žádná „vlastní řeč“, onen vysoký ideál, o nějž všichni usilujeme a po kterém touží kritici, když nám naslouchají, neexistuje, respektive – fenomén velké ironie – jen potud, pokud jsme si při psaní stále vědomi toho, že něco vlastního existovat nemůže, snad jen jako zbytek, přebytek nebo produktivní chyba. Jen pokud o vlastní jazyk nikdy neusilujeme, máme šanci k němu dospět. (Když začneme psát „dobře“, „krásně“, jsme ztraceni.) Neboť při čtení neznámého textu lze přece říct: ten musí být od Thomase Bernharda, od Gerta Jonkeho nebo od

Klause Hofferu. Naše odchylky od normy řeči jsou tím, čím se vyznačujeme.

Odchýlení, které literární text jako takový definuje, vzniká pod tlakem, který na nás někdo nebo ono „cosi“ – život – vyvíjí a jemuž chceme při psaní odolávat vytvářením protitlaku, z něž pak vzniká ono přetvořené, odchylojící se od normy, co naše čtenáře, pokud se dobrodružství vydaří, nakonec dokáže tak nadchnout. „Nádherný třpyt mistrovského díla“, jak jednou řekl Walter Muschg, „je bolest, která už nebolí. Dokonalé dílo už v sobě nenese stopy utrpení.“

Řeč je velká stavebnice z hotových součástí, jichž s větší či menší zručností užíváme. Činíme tak s rutinní samozřejmostí v každodenním styku, a činíme tak i při psaní. Jak taky jinak? Ale každý z nás zachází s těmito hotovými součástmi jazyka jinak. Některým totiž nestačí, jiné – mnohé, možná většinu – naprosto uspokojuje zaranžovat všechno staré a známé tak, aby to přinejmenším po čas četby působilo nově. To platí i o obsahu. Ti, kterým součásti jazyka stačí tak, jak jich užívá každý, sestavují i své obsahy z dobře známých hotových dílů. A my si to pak velmi rádi přečteme, právě protože je nám to známé. Říká se tomu mainstream a není to nic zavrženíhodného. Jen to nepohne s literaturou z místa, a s námi samotnými taky ne.

To je tedy mé druhé kritérium, podle něž se snažím rozlišovat dobrou a špatnou literaturu. Špatná literatura je sestavena výhradně z toho, co už důvěrně známe. Ze společného jmenovatele řeči, a jen z něj. Řeč: každou větu už člověk slyšel. Obsah: the same procedure as last year. Dobré knihy se nevyhýbají za každou cenu tomu, co je důvěrně známé, ale pokoušejí se i za cenu bolesti o odchylky. V jazyce, a jako nutný důsledek, i v obsahu. (Opačně by to mohlo platit také. Možné ještě víc.)

Řeč tedy není žádný statický systém. Ustavičně se mění. Tu zemře slovo, nikým neoplakáváno, a tam někdo do systému něco nového přidá. To je fascinující, zvláště pro takové jako já, protože my nejcitlivěji reagujeme na neustále proměny svého pracovního materiálu. My nejenže změny přijímáme, ale taky k nim přispíváme. Tak je to od pradávna, kdy někdo jako první řekl „lev“, aniž tam nějaký byl, a tak vynalezl komunikaci prostřednictvím pojmů. Normovaná řeč nikdy neexistovala, závazná pro všechny a za každé situace, přestože diktátorům, zakladatelům náboženství a panu Dudenovi by se to jistě líbilo. Dokonce ani jazyk německé klasiky (v první řadě Goethův jazyk, který, ačkoli jsme se od něj už hodně vzdálili, byl vždy čímsi jako prapůvodním měřítkem) nebyl nikdy pro každého nebo třeba jen pro někoho závazný. Současníky tehdy naopak Goethův jazyk díky četným odchýlkám od jejich každodenní normy iritoval. Dávali před ním přednost jazyku Kotzebua nebo Johanna Timotea Herma, kteří oba s velkou virtuozitou užívali hotových součástí stavebnice své doby.

To všechno je ovšem úplně v pořádku. Jeden umí to, druhý ono. Jen bychom neměli tyhle věci zaměňovat. A neměli bychom nic předstírat. Raději upřímně napsaný bestseller ze stavebnice hotových součástí než kniha, která předstírá, že je velkou literaturou, a pak stejně obsahuje jen to, co si kde autor načetl. Tak jako tak by každý z nás nejraději psal bestsellery, jeden za druhým. Jenže jak na to? Kdybychom to věděli, nebyli bychom tady.